

Історія

УДК 719:304.4](477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15788200>

**Вироблення ефективної стратегії пам'яткоохоронної галузі України як
запорука збереження її культурної спадщини**

Харковенко Роман Володимирович,

доктор філософії, провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу «Інститут "Свята Софія"»
Національного заповідника "Софія Київська", Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-3447-1391>

Прийнято: 16.06.2025 | Опубліковано: 30.06.2025

***Анотація.** Мета статті – виокремити особливості формування сучасної культурної політики України у контексті збереження її пам'яток культурної спадщини. Завдання: проаналізувати розиток сфери охорони культурної спадщини в контексті впровадження ефективної державної політики України. Методологію дослідження сформували принципи історизму, системності, загальнонаукові методи логіки, компаративного аналізу, спеціально-історичні методи (історіографічного аналізу, історико-системний, хронології, історико-генетичний, ретроспективного аналізу, порівняльно-історичний). Наукова новизна полягає в дослідженні історичних витоків та чинників формування громадської свідомості щодо збереження культурної спадщини як запоруки культурної політики України. На сьогодні відбувається переосмислення ролі і місця культурної спадщини як в житті суспільства, так і в житті конкретної людини. Сьогодні Україна перебуває в*

стані самовизначення, оскільки відчуває наслідки глобалізації, ознаки якої з'явилися кілька десятиліть тому. **Результат** цього – явне падіння рівня культури основних груп населення. **Висновки** та результати дослідження. Подальше проходження шляхом кризи, а не її подолання, незважаючи на всю складність, може дуже негативно позначитися на культурі. Визнання необхідності керуючого впливу в культурній сфері з боку суб'єктів культурної політики накладає на них певну відповідальність за підтримку гідного буття культури в суспільстві, особливо в переломні періоди історії, щоб виключити революційні злами і забезпечити наступництво культурного розвитку. Перехід від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної висуває необхідні вимоги, що пред'являються до культурної політики тієї чи іншої країни, її основним пріоритетом стає збереження культурної спадщини як нерозривної єдності.

Істотним джерелом доходу сфери культури для багатьох країн є туризм, тим більше що в Україні туристські ресурси невичерпні. Домінанта постіндустріального суспільства – збереження культурної спадщини дозволяє говорити про те, що в XXI ст. культурний туризм можна визнати найперспективнішим. Його філософія – це особисте відкриття людиною історичних місць та пам'яток, особисте сприйняття культурної спадщини, її переживання.

З іншого боку це і спілкування людей, виховання у них поваги до своєї зрілості та іншої культури. Тому для України важливо розвивати в рамках внутрішнього туризму саме цей напрям, так як у неї для цього є всі передумови – це величезна кількість об'єктів культурної спадщини, здатних своєю унікальністю привабити туристів з усього світу, а також сприяти підтримці пам'яток в належному стані (при розумному підході) і залученню додаткових коштів в регіон, організації додаткових робочих місць тощо.

Проте, розвиток зазначеної галузі неможливий без значних інвестицій, без посилення правової й нормативної бази, так як наявність зруйнованої пам'ятки, яка має нехай і величезну цінність, не є умовою туристського попиту. Необхідно розвивати інфраструктуру, створювати умови припливу людських, туристських, грошових ресурсів.

Формування шанобливого ставлення до пам'яток культурної спадщини можливе за допомогою виховання та освіти, які необхідно починати ще з молодшої освітньої ланки дошкільної освіти. В школі необхідно вводити в навчальний процес такі дисципліни як «Краєзнавство», «Світова художня культура», «Збереження культурної спадщини», які здатні виховати у підростаючого покоління бережливе ставлення до своєї культурної спадщини. Усвідомлення важливості факту виховання в громадян відповідального й шанобливого ставлення до збереження культурної спадщини не заперечується сьогодні ні практиками в означеній сфері, ні теоретиками.

Пам'ятки культурної спадщини – це культурне надбання, яке дісталось нам від минулих століть, і завдання нащадків полягає не тільки в тому, щоб зберегти його, а й в цілості передати майбутнім поколінням. Саме тому Україні потрібно розвивати сферу охорони культурної спадщини; долучати до цього процесу істориків, культурологів, археологів, архітекторів, пам'яткоохоронців, представників громадськості; запозичувати іноземний досвід у вказаній сфері, але з урахуванням вітчизняних реалій; органам державної влади забезпечувати контроль і неухильне виконання пам'яткоохоронної законодавчої й нормативної бази, здійснювати підготовку висококваліфікованих кадрів в зазначеній галузі.

Ключові слова: *культурна спадщина, охорона культурної спадщини, об'єкт культурної спадщини, пам'ятка, культурна політика.*

Development of an Effective Strategy for the Heritage Protection Sector of Ukraine as a Guarantee of Preserving Its Cultural Heritage

Roman Kharkovenko,

Doctor of Philosophy, leading researcher of the scientific research department «Institute "Saint Sophia"», of the National Reserve "Sophia of Kyiv", Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-3447-1391>

Abstract. *The purpose of the article is to highlight the features of the formation of modern cultural policy of Ukraine in the context of the preservation of its cultural heritage monuments. **Objective:** to analyze the development of the sphere of cultural heritage protection in the context of the implementation of effective state policy of Ukraine. The **research methodology** was formed by the principles of historicism, systematics, general scientific methods of logic, comparative analysis, and special historical methods (historiographic analysis, historical-systematic, chronological, historical-genetic, retrospective analysis, comparative-historical). The scientific novelty lies in the study of the historical origins and factors of public consciousness formation regarding the preservation of cultural heritage as a guarantee of cultural policy of Ukraine. Today, there is a rethinking of the role and place of cultural heritage both in the life of society and in the life of a particular person. Today, Ukraine is in a state self-determination, as it feels the consequences of globalization, the signs of which appeared several decades ago. The **result** of this is a clear decline in the level of culture of the main population groups. Conclusions and results of the study. Further passage through the crisis, rather than overcoming it, despite all the complexity, can have a very negative impact on culture. Recognition The need for a guiding influence in the cultural sphere on the part of cultural policy subjects imposes on them a certain responsibility for supporting the worthy existence of culture in society, especially in critical periods of history, in*

order to exclude revolutionary upheavals and ensure the continuity of cultural development. The transition from the industrial stage of development to the post-industrial puts forward the necessary requirements for the cultural policy of a country, its main priority is the preservation of cultural heritage as an indissoluble unity.

A significant source of income in the cultural sphere for many countries is tourism, especially since in Ukraine tourist resources are inexhaustible. The dominant feature of post-industrial society - the preservation of cultural heritage allows us to say that in the 21st century. cultural tourism can be recognized The most promising. His philosophy is a person's personal discovery of historical places and monuments, personal perception of cultural heritage, and its experience.

On the other hand, it is also communication between people, educating them in respect for their own maturity and other cultures. Therefore, it is important for Ukraine to develop this direction within the framework of domestic tourism, since it has all the prerequisites for this - a huge number of cultural heritage sites capable of to attract tourists from all over the world with its uniqueness, as well as to contribute to maintaining monuments in proper condition (with a reasonable approach) and attracting additional funds to the region, organizing additional jobs, etc.

However, the development of this industry is impossible without significant investments, without strengthening the legal and regulatory framework, since the presence of a destroyed monument, even if it has enormous value, is not a condition for tourist demand. It is necessary to develop infrastructure, create conditions for the influx of human, tourist, and financial resources.

The formation of a respectful attitude towards cultural heritage monuments is possible through upbringing and education, which must begin from the youngest educational level of preschool education. At school, it is necessary to introduce into the educational process such disciplines as "Local History", "World Artistic Culture",

"Preservation of Cultural Heritage", which are able to educate in the younger generation to have a careful attitude towards their cultural heritage. The awareness of the importance of educating citizens in a responsible and respectful attitude towards the preservation of cultural heritage is not denied today by either practitioners in the specified field or theorists.

Cultural heritage sites are cultural assets that have come down to us from past centuries, and the task of descendants is not only to preserve them, but also to pass them on to future generations in their entirety. That is why Ukraine needs to develop the field of cultural heritage protection; to involve historians, culturologists, archaeologists, architects, monument guardians, public representatives; borrow foreign experience in this area, but taking into account domestic realities; ensure that state authorities monitor and strictly implement the monument protection legislative and regulatory framework, and train highly qualified personnel in this area.

Keywords: *cultural heritage, cultural heritage protection, cultural heritage site, monument, cultural policy.*

Питання культурної політики та збереження культурної спадщини досліджуються в роботах досить широкого кола авторів, як вітчизняних, так і зарубіжних, які, в залежності від вихідних теоретико-методологічних установок, кола наукових інтересів розглядають їх в різних площинах [1]. Необхідно зазначити, що за останні роки кількість тих, хто займається вивченням сутності культурної політики, організаційних механізмів, за допомогою яких вона реалізується, ефективності діючих моделей культурної політики, а також феномену культурної спадщини, різко зросла.

Особлива роль при написанні статті відводиться інформаційним матеріалам Міністерства культури та стратегічних комунікацій України [2]. Саме в них можна ознайомитися з рефератами доповідей, представлених до

Ради Європи про культурну політику різних країн. Цікаві аналітичні огляди зарубіжної преси, присвячені актуальним проблемам культури, а також масштабні дослідження культурних політик різних країн світу. Крім того, дуже цікавими для нас стали матеріали державної статистики, а також аналітичні довідки, записки, службові матеріали Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики [3].

У світової спільноти накопичено певний досвід у сфері охорони культурної спадщини, є він і в Україні. Цей досвід, а також допущені помилки, необхідно врахувати при розробці основних напрямів державної політики охорони національного надбання. Виникнення уявлення про культурну спадщину відбулося в епоху Відродження, коли був усвідомлений факт нерозривного зв'язку європейської культури того періоду і культури античності, яка постала перед очима її нащадків як зразок, як досвід, який потребує переосмислення [4]. Як наукове знання, проблема збереження культурної спадщини постала в епоху Нового часу, коли розвиток основ експериментальної науки спричинив за собою довгий ланцюг різних технологічних відкриттів.

Вказаний процес може бути описаний як перетворення природного світу в світ штучний, створений генієм людського розуму. Особливого звучання ідея про збереження природної і культурної спадщини придбала в роботах німецького вченого І. Канта [5]. Він підкреслював, що за той короткий термін, що дала природа людині для життя вона не може реалізувати себе цілком і повністю, для цього може бути необхідний неозорий ряд поколінь. Тому Кант висловлює думку, згідно з якою розвиток людських задатків відбувається не в ній самій, а в роді. У зв'язку з цим, кінцевою метою природи є створення світу культури, а кінцевою метою культури є формування особистості, яка володіє мораллю.

Отже, можна сказати, що спадщина постає як передумова розвитку людини і, якщо природна спадщина з цієї точки зору є необхідною для існування людини як біологічного виду, то культурна спадщина як умова розвитку моральної людини.

Аналіз дефініцій культурної спадщини, наявних сьогодні в науковій літературі, переконує нас в тому, що найбільш адекватно відображає реальність, хоча і досить широко, визначення, запропоноване Ю. А. Веденіним [6], де спадщина трактується як система матеріальних та інтелектуально-духовних цінностей, створених і збережених попередніми поколіннями, які представляють виняткову важливість для збереження природного та культурного генофонду землі і її подальшого розвитку.

В Україні питання збереження культурної спадщини актуалізуються в першій половині XVIII ст., в зв'язку з розвитком світської культури й становленням наукового знання. До 1917 року проблеми охорони національного надбання на рівні державних структур знаходяться у віданні Міністерства внутрішніх справ Російської імперії, до складу якої тоді входила Україна, а також є турботою різних громадських організацій і товариств. Після революційних подій стали закладатися основи централізованої системи державної охорони культурної спадщини. Незважаючи на велику кількість різних декретів і постанов Раднаркому, чимало пам'яток історії та культури було втрачено, особливо культових, які не визнавалися історичною цінністю, відповідно до панівної в ті роки ідеологією по відношенню до релігії.

Сьогодні ми можемо констатувати, що наша країна втратила чимало можливостей і навіть втратила на шляху культурного прогресу через встановлення в перші післяреволюційні роки повної монополії влади партійних комітетів в галузі культури та адміністративно-командних методів партійно-державного керівництва процесами культурного будівництва [7].

Оскільки відбувалося здійснення партійної ідеологізації духовної сфери, культурне життя Радянської України втрачало свої зв'язки з культурною спадщиною минулого і загальносвітовими традиціями, загальнолюдськими цінностями. В результаті різко знизився рівень інтелектуального розвитку суспільства, духовних запитів людей, а «залишковий» принцип фінансування культурного будівництва не дозволяв розвивати відповідно до потреб суспільства народну освіту, науку, культуру.

Вивчення післяреволюційного досвіду культурних перетворень в нашій країні підводить до висновку, що вже в перші роки Радянської влади виникла і сформувалася та партійно-державна система управління сферою культури, яка стала основою й базою адміністративно-командного соціалізму, повної партійної монополії та диктату в галузі культури [8]. Все це більше семи десятиліть зковувало, гальмувало культурний процес нашого суспільства.

Історія охорони культурної спадщини в радянський період перебувала в тісному зв'язку і залежності від загальних напрямів внутрішньої й зовнішньої політики держави. Незважаючи на прийняття правових актів щодо захисту пам'яток, в зазначений період українській культурі був нанесений непоправний збиток внаслідок двоїстого ставлення до неї.

З 1920 р. спостерігалася розбіжність між теоретичними положеннями охорони національного надбання і їх практичним застосуванням. До кінця 20-х рр. була остаточно ліквідована система спеціальних органів охорони пам'яток: вони скасовувалися як в центрі, так і на місцях [8].

Ставлення до культурної спадщини, особливо до культової, кардинально змінилася після другої світової війни, коли виявилось так багато втрат національної культури.

На сьогодні ідеологія охорони культурної спадщини вимагає перегляду методів виявлення, констатування, охорони і популяризації, що тягне за собою перебудову в механізмах і способах управління спадщиною, основою якої

повинен стати комплексний підхід. Реалізація комплексного підходу на практиці пов'язана з чималими труднощами і, перш за все, з невідпрацьованістю механізмів реалізації означеного підходу із засобами культурної політики.

Ми є свідками переосмислення ролі й місця культурної спадщини як в житті суспільства, так і в житті конкретної людини. Той факт, що розвиток «фаустівської» цивілізації породжує перманентну кризову ситуацію, яка виявляється в дегуманізації суспільних зв'язків і відносин, появи «одновимірної людини», зниженні креативного потенціалу суб'єктів історичної дії, не заперечується сьогодні практично ніким із провідних соціальних філософів і культурологів ХХ–ХХІ ст.

Переважає більшість не тільки дослідників, але і прогресивно мислячих політиків визнають справедливність положень, сформульованих Н. А. Бердяєвим про те, що «не в політиці і не в економіці, а в культурі, здійснюються цілі суспільства» [9]. Саме цим, в першу чергу, пояснюється те, що діяльність зі збереження культурної спадщини розглядається в якості пріоритетного завдання більшістю розвинених країн як Заходу, так і Сходу.

Україна відчуває сьогодні наслідки глобалізації, ознаки якої з'явилися кілька десятиліть тому. Як свідчить практика, ціннісне поле вітчизняної культури стрімко насичується зразками інших культур, які за своєю природою явно конфронтують з тими продуктами культурної діяльності, які створювалися українськими філософами, літераторами, драматургами, поетами на попередніх етапах історичного розвитку країни.

Наголошуючи на цьому моменті, низка дослідників підкреслюють, що «...удару піддається перш за все та висока культура, існування якої виявилось несумісним з вмістом культури «фаустівської» цивілізації. Цінності порятунку, чесноти, істини, відданості, солідарності всіх віруючих або хоча б «своїх»

виявляються непотрібними і шкідливими з точки зору ідеалу успіху...». Сьогодні стає очевидним, що перед Україною, як і перед іншими країнами, які стрімко втягуються в орбіту впливу так званої «центральної» (Б. С. Єрасов) [10] або «фаустівської» (О. Шпенглер) [11] цивілізації, в повний зріст постало завдання збереження культурної ідентичності. Немає ніякого сумніву в тому, що його вирішення неможливе без вирішення проблем збереження культурної спадщини.

За останнє десятиліття відбулося явне падіння рівня культури основних груп населення. Це проявляється в зменшенні обсягу знань в галузі літератури, мистецтва, музики, який демонструють представники практично всіх соціальних груп, в переорієнтації значної частини молоді, працівників сфери послуг, представників робітничого класу і навіть частини інтелігенції на цінності масової культури, в некритичному сприйнятті всього того, що пропонується засобами масової інформації, в невмінні оцінювати продукти культурної діяльності з естетичних позицій тощо [12]. У цій ситуації звернення до культурної спадщини, що включає в себе найвищі духовні і матеріальні цінності, накопичені народом за всю історію його існування, набуває особливого значення.

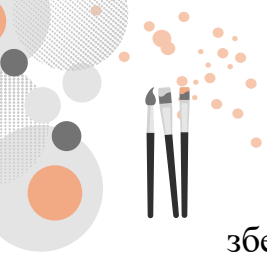
Сьогодні серед дослідників немає єдиної думки щодо того, яке значення вкладається в поняття «культурна політика», які існують типи і види культурної політики, як видозмінюється культурна політика суспільства в залежності від тих цілей і завдань, які стоять перед конкретною соціальною системою, як впливає на зміст культурної політики той чи інший тип організації політичного життя і наявність тих чи інших політичних інститутів, яка модель культурної політики є найбільш оптимальною для соціальної системи, що знаходиться в стані модернізації, в якій мірі досвід реалізації культурної політики в розвинених країнах Заходу може бути використаний для вирішення завдання підвищення духовного потенціалу українського соціуму,

яке місце в комплексі заходів, що здійснюються в рамках державної культурної політики суспільства, яке перебуває на постіндустріальній стадії свого розвитку, займає збереження культурної спадщини тощо.

У своїй діяльності суб'єкти культурної політики, перш за все, реалізують пріоритети соціального життя, виражені в основних цілях. Основними пріоритетами культурної політики протягом довгого часу були демократизація, що виражалася в збільшенні доступності культурних благ та послуг для більшості населення, і децентралізація, яка характеризується створенням рівних умов для споживання культурних цінностей для всіх регіонів. Не дивлячись на те, що ці завдання є пріоритетними для розвинених країн Заходу ще з кінця 70-х – початку 80-х років, в українських умовах вони невирішені в повному обсязі досі, так як кризовий стан суспільства і трансформація соціальної системи спричинили за собою необхідні заходи, спрямовані не так на реалізацію довгострокових цілей культурної політики, як скоріше на запобігання руйнуванню всієї системи культурного життя країни, на задовільну підтримку стратегічних ресурсів культури.

Проте, на наш погляд, подальше проходження шляхом кризи, а не її подолання, незважаючи на всю складність, може дуже негативно позначитися на культурі. Визнання необхідності керуючого впливу в культурній сфері з боку суб'єктів культурної політики накладає на них певну відповідальність за підтримку гідного буття культури в суспільстві, особливо в переломні періоди історії, щоб виключити революційні злами і забезпечити наступництво культурного розвитку. Перехід від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної висуває необхідні вимоги, що пред'являються до культурної політики тієї чи іншої країни, її основним пріоритетом стає збереження культурної спадщини як нерозривної єдності.

Загрозливий масштаб поширення цінностей американської культури спонукав низку європейських держав до дій, спрямованих на захист і

збереження власного національного надбання. Україні, яка переживає сьогодні процес самовизначення і відчуває не меншу експансію з боку масової культури, необхідно при розробці основ нової культурної політики враховувати найгостріші невирішені проблеми в сфері охорони культурної спадщини як запоруки культурної політики України. Для оптимізації діяльності суб'єктів культурної політики в справі збереження культурної спадщини, на основі аналізу даних про стан сфери на сьогодні, можуть бути запропоновані деякі рекомендації, засновані на досвіді, що застосовується в інших країнах, і спрямовані на підвищення ефективності діяльності суб'єктів в означеній сфері.

Серед основних проблем в галузі збереження культурної спадщини можна виділити наступні: руйнування пам'яток природи, історії та культури внаслідок тимчасового і негативного антропологічного впливу; посилення господарської експлуатації, яка часом йде в розріз з прямим призначенням об'єкта; зубожіння духовної культури суспільства і падіння культурного рівня основних груп населення; спотворення культурного образу регіону й відсторонення жителів від долі рідного краю тощо.

Велику проблему становить і пасивне ставлення до спадщини з боку населення, відсутність ефективних управлінських механізмів в діяльності щодо збереження культурної спадщини, неефективний фінансовий механізм, вимагає доповнень і змін правова база. В сьогоднішніх умовах видається бажаним поступово впровадити жорстку централізовану структуру в управлінні культурною спадщиною.

Але, з огляду на те, що Україна – унітарна держава, яка активно впроваджує реформу з децентралізації, це передбачає передачу значних повноважень, в тому числі і самостійність в розпорядженні фінансовими ресурсами, від центру на регіональний рівень. Досвід зарубіжних країн показує, що найбільша концентрація об'єктів культурної спадщини в тому чи іншому регіоні фіксується в його статусі. Подібна практика спостерігається,

наприклад в Італії, де існують звичайні регіони і регіони з особливим статусом [13]. Цілком логічним буде припущення про те, що навіть якщо вказаний регіон дотаційний, але в ньому зосереджена достатня кількість об'єктів природної і культурної спадщини, що мають цінність, центральна влада, за умови розумної політики, може сприяти притоку додаткових інвестицій на зазначений територіальний рівень. В Італії регіони з особливим статусом (не дивлячись на те, що це унітарна держава) мають право на законодавчу ініціативу в межах означеного регіону [14].

Орієнтація суб'єктів культурної політики на впровадження в життя системного підходу до збереження культурної спадщини неможлива без принципового вирішення правових питань.

Досліджуючи досвід США, для українських умов може бути корисним застосування фінансового механізму, який передбачає субсидування сфери культури за допомогою фондів, що акумулюють кошти як держави, так і інших суб'єктів культурної політики. В цьому випадку кожна організація культури, будучи по суті некомерційною, веде активну діяльність з пошуку коштів для реалізації того чи іншого проекту.

У США понад 800 тисяч некомерційних організацій. Сьогодні понад 50 мільйонів людей надають або свій час, або гроші 130 некомерційним секторам. Для того, щоб досягти успіху, організації культури повинні розробити систему заходів із залучення коштів. Створення організації починається з об'єднання видатних і шановних людей, що займають належне й гідне положення в суспільстві, що є невід'ємною умовою майбутнього успіху. В таких організаціях функціонують Ради піклувальників, до складу яких повинні входити люди, які можуть особисто здійснити пожертвування, поповнювати доходи організації з інших джерел, проводити професійну експертизу, сприяти підвищенню престижу, а також представляти інтереси регіону.

Найважливіша функція Ради піклувальників – підтримання платоспроможності організації і створення умов для реалізації творчих програм. Об'єднані єдиною культурною програмою, члени Ради самі вносять перші внески, формулюють положення про місію, де вказується мета організації та її призначення.

Аналіз показує, що люди можуть давати гроші на реалізацію будь-яких культурних проєктів, бо вони, перш за все, долучаються до діяльності організації як безпосередні учасники, заражаються її цілями або жадають суспільного визнання своїх благородних вчинків, їх просять про пожертвування хтось, чийм ім'ям вони дорожать. Авторами роботи «Як просити гроші на культуру?» підкреслюється, що «потрібно не стільки просити гроші скільки переконувати їх (людей) включитися у відповідальну роботу організації культури» [15]. Як зазначається в офіційних даних, найбільший відсоток вкладень коштів в культурну сферу спостерігається з двох джерел: це підписки – особисті вклади і дари (38,2 %) і дохід від вкладень (22,9 %) [16]. Оригінальним та ефективним способом збору коштів для організацій культурного сектору є система звернень Appeals – «клич» до народу. Інститут звернень до громадськості став нерозривною частиною діяльності незалежної громадської благодійної організації «Нешнл Траст», яка, незважаючи на сторічний досвід, є провідною силою, що займається охороною культурної спадщини Великобританії [17].

Сенс вкладень з боку приватного сектору в організацію культури може полягати в тому, що некомерційна організація допомагає фірмі в налагодженні громадських зв'язків, в рекламі, в доказі і підтвердженні її ринкової цінності, в можливому зростанні доходів. У всіх країнах некомерційний сектор розвивається як реакція на недосконалість державних форм соціального та культурного обслуговування і всіляко підтримується заохочувальною податковою політикою держави.

Безумовно, модель «культурних фондів» не є панацеєю від усіх бід і не представляється як вирішення проблеми хронічного дефіциту бюджетних коштів. Як вже зазначалося раніше, спроба змінити існуючу практику фінансування сфери культури широко застосовується в багатьох країнах, але, наприклад, модель «культурних фондів» закінчилася для Хорватії повною невдачею. Тому вказаний механізм може бути розглянутий як один з варіантів підтримки сфери культури. У той же час, надання деяким категоріям об'єктів культурної спадщини статусу некомерційної організації (наприклад, заповіднику, музею-заповіднику) дало б їм можливість для отримання додаткових джерел доходу, які використовуються на власні потреби. Додатковими джерелами фінансових впливів можуть бути використання символіки об'єкта культурної спадщини в рекламних і комерційних цілях (за умови прийняття відповідних законів, доповнень й виконань вже існуючих законів, наприклад Закону України «Про авторське право і суміжні права»), тиражування її зображення на друкованих та електронних носіях.

Ще одне істотне джерело доходу сфери культури для багатьох країн – це туризм, тим більше що в Україні туристські ресурси невичерпні. Домінанта постіндустріального суспільства – збереження культурної спадщини дозволяє говорити про те, що в ХХІ ст. культурний туризм можна визнати найперспективнішим. Його філософія – це особисте відкриття людиною історичних місць та пам'яток, особисте сприйняття культурної спадщини, її переживання.

З іншого боку, це і спілкування людей, виховання у них поваги до своєї зрілості та іншої культури. Тому для України важливо розвивати в рамках внутрішнього туризму саме цей напрям, так як у неї для цього є всі передумови – це величезна кількість об'єктів культурної спадщини, здатних своєю унікальністю привабити туристів з усього світу, а також сприяти підтримці

пам'яток в належному стані (при розумному підході) і залученню додаткових коштів в регіон, організації додаткових робочих місць тощо.

Проте, розвиток зазначеної галузі неможливий без значних інвестицій, без посилення правової й нормативної бази, так як наявність пам'ятки культурної спадщини, яка має величезну цінність, не є умовою туристського попиту. Необхідно розвивати інфраструктуру, створювати умови припливу людських, туристських, грошових ресурсів.

Необхідно зазначити, що не кожна пам'ятка може похвалитися подібними успіхами, до того ж часто важлива інформація про пам'ятку культурної спадщини для неспеціалістів просто недоступна, так само як і не всім доступний інтернет. У той же час, створення власних веб-сторінок в інтернеті, публічна демонстрація пам'ятки на різні сучасні носії, випуск навчальних і документальних фільмів та програм здатні не тільки розширити горизонти нашого знання, а й популяризувати історико-культурний потенціал України, створити позитивні установки на дбайливе ставлення до нього у масовій свідомості.

Формування шанобливого ставлення до пам'яток культурної спадщини можливе за допомогою виховання та освіти, які необхідно починати ще з молодшої освітньої ланки дошкільної освіти. В школі необхідно вводити в навчальний процес такі дисципліни як «Краєзнавство», «Світова художня культура», «Збереження культурної спадщини», які здатні виховати у підростаючого покоління бережливе ставлення до своєї культурної спадщини. Усвідомлення важливості факту виховання в громадян відповідального й шанобливого ставлення до збереження культурної спадщини не заперечується сьогодні ні практиками в означеній сфері, ні теоретиками.

Створена на початку XX ст., незалежна громадська благодійна організація «Нешнл Траст» (дослівний переклад – «національна опіка») на певному шляху свого розвитку до основних завдань – збереження та

демонстрація культурної спадщини, додала ще одну – виховання і просвітництво [18]. У 2024 р. кількість шкіл – колективних членів Нешнл Траст склало 3750. Необхідно зазначити, що це дає можливість школярам безкоштовно відвідувати об'єкти культурної спадщини, що знаходяться під опікою вказаної організації, а також безпосередньо брати участь в їх охороні.

Необхідність залучення молодого покоління до діяльності зі збереження культурної спадщини привела зазначену організацію до рішення про внесення до своєї структури посади радника з освіти. Надалі, завдяки включенню до основної діяльності й освітньої складової, був створений молодіжний театр «Нешнл Траст». Особливості цього театру полягають у тому, що п'єси ставляться безпосередньо в старовинних особняках або парках, а костюмовані вистави не обходяться без активної участі глядачів. Одягаючись в історичні костюми, беручи участь в імпровізаціях на історичні теми разом з акторами, діти переймаються духом досліджуваної епохи, дізнаються деталі і нюанси побуту старовинного життя [15]. Саме активна участь в діяльності щодо збереження культурної спадщини може зацікавити людей. Практика показує, що саме різного роду фестивалі, карнавали, святкування історичних подій тощо сприяють не тільки освіті та вихованню людей, а й вчать їх спілкуватися.

Ще один з найважливіших напрямів діяльності Нешнл Траст з метою виховання молоді – це власна система трудових таборів, що сприяє їх залученню до збереження національного надбання. Причина створення мережі таборів зумовлена тим, що пам'ятки культури потребують повсякденної турботи й догляду з боку людини (подібна практика в недалекому минулому широко застосовувалася і в Україні, але зараз практично віджила себе, в той час як успішно використовується в інших країнах), причому характер праці в цих таборах абсолютно безкорисливий, так як Нешнл Траст будучи благодійною організацією не має можливості для оплати праці робочої сили. Означена практика отримала розповсюдження в інших західних країнах, де для

різних культурних потреб використовується праця волонтерів, тобто добровільних помічників (Франція, Італія, Англія, Австралія, США). На жаль, як показує практика діяльності Нешнл Траст, властивий організації дух безкорисливості і колективної співпраці, відкинутий сьогодні в Україні, є особливо цінним з виховної точки зору [19].

Західна Європа, в якій зосереджено понад 70 % всіх культурних цінностей світу, вже довела свою спроможність у вирішенні цих питань, і було б закономірним звернутися до їхнього досвіду [20].

Законодавства європейських країн дуже різні за характером об'єктів культурної спадщини, особливостями їх адміністративно-політичного устрою, традиціями, що склалися у зв'язку зі ставленням до культурної спадщини [21]. Саме тому досвід їх законодавчої практики представляє величезний інтерес для України, для фахівців, що працюють сьогодні над законодавчими актами.

Культурна спадщина – це наша історія, культура, пам'ять, свідомість, ідентичність, наше минуле, сьогодення і майбутнє. Культурна спадщина – це наш стратегічний ресурс, це питання національної безпеки в частині культури. Культурна спадщина, за великим рахунком, нам не належить. Наша місія – передати її з рук попереднього покоління в руки покоління наступного (прийдешнього) [22].

Пам'ятки культурної спадщини – це культурне надбання, яке дісталось нам від минулих століть, і завдання нащадків полягає не тільки в тому, щоб зберегти його, а й в цілості передати майбутнім поколінням [23]. Саме тому Україні потрібно розвивати сферу охорони культурної спадщини; долучати до цього процесу істориків, культурологів, археологів, архітекторів, пам'яткоохоронців, представників громадськості; запозичувати іноземний досвід у вказаній сфері, але з урахуванням вітчизняних реалій; органам державної влади забезпечувати контроль і неухильне виконання

пам'яткоохоронної законодавчої й нормативної бази, здійснювати підготовку висококваліфікованих кадрів в зазначеній галузі.

Культурна спадщина є єдиним джерелом, що оповідає та зберігає інформацію про попередні епохи та покоління. В розвинених країнах бережуть пам'ятки культурної спадщини для того, щоб будувати державу, а не руйнують їх для зведення нових висоток. Де є пам'ятки культурної спадщини, історики, археологи і пам'яткоохоронці, там вирує життя. Тож, збережімо нашу культурну спадщину для майбутніх поколінь!

Список використаних джерел

1. Кондаков И. В. К методологии междисциплинарных исследований культурного и природного наследия // Актуальные проблемы сохранения культурного и природного наследия. Сб. ст. М.: Институт наследия, 1995. 81 с.
2. Поточний архів Міністерства культури та стратегічних комунікацій України.
3. Поточний архів Верховної Ради України.
4. Лютикова Г. Культурная политика Европейского Союза в 1995 году // Панорама культурной жизни зарубежных стран. Инф. сб. Вып. 8–9. М., РГБ, 1996. 58 с.
5. Кант И. Сочинения в шести томах. М., «Мысль», 1966. (Философ. наследие). Т. 5. 564 с. С.161–529.
6. Веденин Ю. А. Основные положения современной концепции управления культурным наследием // Ориентиры культурной политики. Инф. вып. № 9. М. 2000. С. 123.
7. Харковенко Р. В. Історіографія становлення державної системи охорони пам'яток культурної спадщини в Україні // Східноєвропейський історичний вісник. Вип. № 28. Дрогобич. 2023. С. 200.

8. Культурология. История мировой культуры. Под ред. Марковой А. Н. М., 1998.
9. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства, в 2-х тт. М., 1994.
10. Ерасов Б.С. Социальная культурология. Пособие для вузов. В 2-х частях. М. 1994. 384 с.
11. Шпенглер О. Закат Европы. М., 1993.
12. Хлопина О. В. Новая культурная политика в странах западной Европы и в США. М., ГБЛ НИО Информкультура, 1990. 14 с.
13. Хан-Магомедова В. Современное меценатство в Италии // Панорама культурной жизни зарубежных стран. Инф. сб. Вып. 9. М., РГБ, 1993. 48 с.
14. Задорожная Б. Компьютерное пространство и авторские права // Панорама культурной жизни зарубежных стран. Инф. сб. Вып. 11–12. М., РГБ, 1997. 64 с.
15. Столпер К. Л., Хопкинс К. Б. Как просить деньги на культуру. Спб., 1995. С. 3–114.
16. Реймерс Н. Ф., Штильмарк Ф. Л. Особо охраняемые природные территории. М. 2008.
17. Мнацаканян Р. А., Мурашкина С. И. Опыт организации «Нэшнл Траст» в охране природного и культурного наследия Великобритании // Охрана наследия за рубежом: опыт прошлого и современные проблемы. Отв. ред. Мнадаканян Р. А. М.: РНИИ культурного и природного наследия, 1994. 145 с.
18. Рубинштейн А. Л. Экономика искусства. Опыт зарубежных исследований. М., 2019. с. 22–68.
19. Харковенко Р. В. Науково-методичні аспекти системи обліку пам'яток культурної спадщини // Праці Центру пам'яткознавства. К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. Вип. 31. С. 29–36.

20. Kharkovenko R. V. History of the development of registration documentation for objects of cultural heritage in Ukraine // International Journal of Legal Studies. № 2 (2), 2017. P. 329–344.

21. Харковенко Р. В. Актуальні питання національної культурної спадщини України як частини загальноєвропейського надбання // Сіверщина в історії України. Глухів-Київ: Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 2018. Вип. 11. С. 7–11.

22. Харковенко Р. В. Історіографія дослідження обліку пам'яток культурної спадщини у Науково-дослідному інституті пам'яткоохоронних досліджень // Питання історії науки і техніки. К.: Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 2017. Вип. 3. С. 62–71.

23. Харковенко Р. В. Пам'ятки культурної спадщини в умовах ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях: міжнародний досвід й Україна // Праці Центру пам'яткознавства. К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2018. Вип. 33. С. 36–49.

References

1. Kondakov I. V. To the methodology of interdisciplinary research of cultural and natural heritage // Actual problems of preservation of cultural and natural heritage. Sat Art. M.: Heritage Institute, 1995. 81 p.

2. Stream archives of the Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine.

3. Flowing arch of the Supreme For the sake of Ukraine.

4. Lyutikova G. Cultural policy of the European Union in 1995 // Panorama of the cultural life of foreign countries. Inf. Sat Vol. 8–9. M., RSL, 1996. 58 p.

5. Kant I. Works in six volumes. M., "Thought", 1966. (Philosopher. Heritage).
T. 5.
564 s. S.161-529.
6. Vedenin Yu. A. Fundamentals of the modern concept of cultural heritage management // Landmarks of cultural policy. Inf. issue No. 9. M. 2000 . S. 123.
7. Kharkovenko R. V. Historiography of the formation of the state system for the protection of cultural heritage monuments in Ukraine // Eastern European Historical Bulletin. Issue No. 28. Drohobych. 2023. P. 200.
8. Culturology. History of world culture. Ed. Markova A. N. M., 1998.
9. Berdyaev N. A. Philosophy of creativity, culture and art, in 2 vols. M., 1994.
10. Erasov B. S. Social culturology. Manual for universities. In 2 parts. M. 1994.384 s.
11. Spengler O. Sunset of Europe. M., 1993.
12. Khlopina O. V. New cultural policy in Western Europe and the United States. M., GBL NIO Informkultura, 1990.14 p.
13. Khan-Magomedova V. Contemporary patronage in Italy // Panorama of the cultural life of foreign countries. Inf. Sat Vol. 9.M., RSL, 1993.48 s.
14. Zadorozhnaya B. Computer space and copyright // Panorama of the cultural life of foreign countries. Inf. Sat Iss. 11-12. M., RSL, 1997.64 s.
15. Stolper K. L., Hopkins K. B. How to ask for money for culture. St. Petersburg, 1995.
S. 3–114.
16. Reimers N. F., Shtilmark F. L. Specially protected natural territories. M. 2008.
17. Mnatsakanyan R. A., Murashkina S. I. The experience of the National Trust organization in the protection of the natural and cultural heritage of Great Britain // Heritage protection abroad: past experience and current problems. Repl. ed. Mnadakanyan R.A. M.: RNII of Cultural and Natural Heritage, 1994.145 s.

18. Rubinstein A. L. Economics of art. Experience of foreign research. М., 2019. 22–68.
19. Kharkovenko R. V. Scientific and methodological aspects of the system of accounting for cultural heritage monuments // Proceedings of the Center for Monument Studies. Kyiv: Center for Monument Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine and UTOPIK, 2017. Issue 31. pp. 29–36.
20. Kharkovenko R. V. History of the development of registration documentation for objects of cultural heritage in Ukraine // International Journal of Legal Studies. № 2 (2), 2017. P. 329–344.
21. Kharkovenko R. V. Current issues of the national cultural heritage of Ukraine as part of the pan-European heritage // Severshchina in the history of Ukraine. Hlukhiv-Kyiv: Center for Monument Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ukrainian Society for the Protection of Monuments of History and Culture, 2018. Issue 11. pp. 7–11.
22. Kharkovenko R. V. Historiography of the study of accounting for cultural heritage monuments at the Scientific Research Institute for Monument Protection Studies // Issues of the History of Science and Technology. Kyiv: Center for Monument Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ukrainian Society for the Preservation of Monuments of History and Culture, 2017. Issue 3. pp. 62–71.
23. Kharkovenko R. V. Cultural heritage monuments in the conditions of hostilities and in temporarily occupied territories: international experience and Ukraine // Proceedings of the Center for Monument Studies. Kyiv: Center for Monument Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine and UTOPIK, 2018. Issue 33. pp. 36–49.